Ukrajna – Külpolitika (1944–2005)

A szovjet korszak első húsz évében, miután Ukrajna a Szovjetunió egyik tagköztársasága lett, egyáltalán nem lehet ukrán külpolitikáról beszélni. Bizonyos formai változás történt 1944-ben, amikor megalakult az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Külügyi Népbiztossága (1944. március 4.), és a szövetségesek jaltai megállapodása alapján Ukrajna – Fehéroroszország mellett – az ENSZ alapító tagja lett. A világszervezetben való részvétele azonban nem volt több színjátéknál, mindig Moszkva álláspontját képviselte. (Az ukrán ENSZ-delegáció 1990-ben indult el először úgy a Közgyűlésre, hogy az irányelveket nem Moszkvától, hanem Kijevtől kapta.)

1990-ben és 1991 első felében a függetlenségi törekvések sokkal gyengébben jelentkeztek Ukrajnában, mint például a nem szláv köztársaságokban, azonban azzal, hogy végül is 1991. augusztus 24-én deklarálta a függetlenségét, döntő lökés adott a Szovjetunió széthullásához.

A függetlenség és az ukrán államiság lehetősége váratlanul érte mind az ukrán politikusokat, mind a népességet; nem is beszélhetünk előre tervezett, konzekvens külpolitikáról a függetlenség első éveiben. Ukrajna együttműködött Moszkvával a FÁK megalapításában, az Oroszországgal való kapcsolatok rendezése elé azonban számos akadály tornyosult. A területi kérdések közül nehezen volt elfogadható Oroszország számára a Krím-félsziget Ukrajnához tartozása, az ukránok számára pedig Szevasztopol különleges státusa (az Orosz Fekete-tengeri Flotta bázisa). Az etnikai kérdés bonyolultságát mutatja, hogy az 1989-es népszámlálás adatai szerint 6,8 millió ukrán élt Ukrajna határain kívül a Szovjetunió területén, ebből 3,7 millió Oroszországban (az 1991 utáni ukrán becslések szerint sokkal több), ugyanakkor az Oroszország határain kívül maradt mintegy 25-28 milliónyi orosz 40-45%-a Ukrajnában él. A gazdasági önállóság kérdése is szinte megoldhatatlannak látszott. (A két ország közötti kérdések rendezése végül az 1997. május 31-i orosz–ukrán alapszerződéssel történt.) A függetlenség első éveinek eufórikus szakaszában, amikor Leonyid Kravcsuk elnök (1991–1994) a legfontosabb külpolitikai relációban, az Oroszországhoz való kapcsolatokban „mérsékelt függetlenségi” politikát vitt, nem is mutatkozott komoly erőfeszítés a fentebb említett kérdések megoldására. 1992-ben Ukrajna számos nemzetközi szervezet tagja lett (EBESZ, IMF, IBRD, EBRD, Europol stb.), Kijev nagy aktivitást mutatott a szomszéd országokkal való kapcsolatok kiépítésében is, a külföld azonban erős fenntartásokkal figyelte az ország politikájának alakulását, elsősorban a belpolitikai állapotok miatt. 1993-ban az ukrán parlament két elvi állásfoglalást is elfogadott az ország külpolitikai elveiről, irányvonalairól. Ezek katonailag tömbökön kívül álló, atomfegyverrel nem rendelkező, békés államként definiálták Ukrajnát, amely „különleges partnerségre” törekszik Oroszországgal, de nem engedi meg, hogy külföldi csapatok állomásozzanak a területén.

Kravcsuk elnököt, az 1994-es választások után Leonyid Kucsma váltotta fel az ország élén (1994–2005), aki módosított Kijev külpolitikáján. Megjelent a sajátos hídszerep-elgondolás (Ukrajna a geopolitikai helyzetéből, történelméből eredően arra, hívatott, hogy „sajátos

híd legyen Európa és Eurázsia között"), majd az ukrán parlament új alkotmányt fogadott el (1996. június 28.), amely egyebek mellett újrafogalmazta az ország külpolitikájának alapjait is (nem szerepel már például a tömbönkívüliség). Kucsma elnök bejelentette, hogy Kijev stratégiai célja, hogy az EU tagjává váljon (rövidtávon azonban még a társult tagság célkitűzését is épphogy csak napirendre lehetett tűzni). 1997 júliusában aláírták Ukrajna és a NATO különleges partnerségéről szóló chartát, és Kijev céljául tűzte ki a NATO-tagságot. Mindezekkel párhuzamosan 1997 májusában ukrán–orosz egyezményben igyekeztek szabályozni a két ország kapcsolatainak elvi és gyakorlati kérdéseit, majd 1998. január 27-én aláírták az 1998– 2007-es időszakra vonatkozó együttműködési megállapodást.

Időközben Ukrajna bekapcsolódott számos együttműködésbe, regionális tömörülésbe: 1996-tól tagja a Közép-európai Kezdeményezésnek; 1997 végén egyik kezdeményezője volt a Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán, Azerbajdzsán és Moldávia közötti politikai és gazdasági tömörülésnek (GUUAM); 1998-ban bekapcsolódott a Fekete-tengeri Gazdasági Együttműködésbe; megfigyelő a 2000-ben létrejött Eurázsiai Gazdasági Közösségben (tagjai Oroszország, Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgízia és Tádzsikisztán); 2003-ban pedig Oroszországgal, Belorussziával és Kazahsztánnal megalapította az egységes gazdasági övezetet.

2000 végén újabb módosítás volt megfigyelhető az ukrán kül- és biztonságpolitikában. (A külügyminiszteri tisztségbe visszatért Anatolij Zlenko, aki 1990 és 1994 között állt a külügyek élén.) A módosítás a túlságosan Nyugat-barát irányvonal korrigálását jelentette. Ennek jegyében 2001. január második felében 52 pontból álló ukrán– orosz katonai együttműködési szerződést írtak alá Kijevben. Az orosz küldöttség egyik vezetője, Ivasov tábornok szerint a megállapodás célja „a külföldi fenyegetések közös elhárítása". Az új szerződés azt mutatta, hogy Kijev kénytelen volt Oroszország javára módosítani a biztonságpolitikai prioritásait. (Ezt megelőzően 1997 óta Ukrajna évenként közös tengerészeti hadgyakorlatot tartott a NATO-val a Fekete-tengeren; Kijev 1998 novemberében együttműködési programot írt alá a NATO-val, „meggyorsítandó Ukrajna integrációját az európai és az euroatlanti struktúrákba".) **(HJ)**

(Első közlés: Horváth Jenő (szerk.): Világpolitikai lexikon (1945–2005). Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 618–619.)